

עם שירי הנוער העבריים של דער נסתר

א

כתיבתו העברית של דער נסתר (פנחס כהנוביץ), שהיתה לכל המרובה שמועה, שאינה יוצאת מגדר השערה עמומה, היא מעתה, עם פרסום קבוצת-שיריו, עובדה, הנכנסת לגדר וודאות בהירה.

לעניין ההשערה — כל שביקש לעמוד על חייו ודרכו של דער נסתר כהווייתם, ולא הסתפק בנתונים, שגם הוא עצמו, ככל הנכון, מקורם, כגון ערכו בלכסיקון של זלמן רייזין, ושמתוכו ניתן ללמוד על חינכו וגידולו על מסורת-ישראל ומקורות ספרותה ראשונים ואחרונים, כשם שניתן ללמוד על אומנותו ראשונה, והיא הוראת הלשון העברית, אלא עיין היטב בכתביו, לא יכול היה להתעלם מעומק השפעתם של מקורות אלו ולשונם בכתביו, החל ברישומם של גווילי-המקרא, דרך דפי-הגמרא, וכלה ברישומם של ספרי הקבלה והחסידות; וממילא לא יכול היה שלא להקשות את הקושיה: האמנם אפשר, כי זיקתו למקורותיו אלה, היתה אך בחזקת קבלה, על דרך גלגול מטבעותיהם ללשון-יידיש, או היתה גם בחזקת נתינה, על דרך היתוך מטבעו-תיהם בלשון העברית עצמה.

לעניין הוודאות — משנמצא לו לחוקר הצעיר, אברהם נוברשטרן, בחיפושיו בגנזי נחום סוקולוב, השמורים בארכיון הציוני בירושלים, הקונטרס הקטן של השירים שלפנינו עתה, יצאה התהייה מכלל עצמה, ותחת תשובת לאו או שמה, באה תשובת הן וברי. עד היכן הגיעה התהייה, אוכל להעיד גם בחינת מבשרי הזיתי: בבואי לתרגם מיבחר יצירותיו של דער נסתר, כפי שנכללו באסופה, הקרויה על שם אחד הסיפורים שבה "הנזיר והגדיה" (מוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"ג), קראתי או חזרתי וקראתי כתביו המקובצים, ונבלטה לי, בפרטי-פרטים, זיקתו ללשון העברית, וממילא נתחדדה לי השאלה: האפשר, כי היה שונה במכריע מסופרים בני דורו וגידולו. ולא ניסה כמותם לעלות בנתיבת-הכפל, היא הכתיבה בשתיים לשונותינו, קודם שהכריע, כדרך שהכריעו גם אחרים, לצד יחידות-הלשון, אם הלשון העברית אם לשון יידיש, ולא נפלאתי לשמוע, כי חנא שמרוק, עורכה של האסופה הנזכרת, שהקדים לה מבוא מפורט, שהוא עד-עתה המונוגרפיה המצוינת ביותר על הסופר הנפלא והנפלא הוזה, הירבה לבקש עקבות כתיבתו העברית, ולמצוא, שמה נתגלגל מה לרשות-הרבים, וחיפש במאספים ובעיתונים, ולא עלתה בידו, ואני בעוניי, שזכרתי, כי בימי תרפי קראתי דבר-מה החתום בשמו של הסופר והניכתו מעיקרם, קודם שידעתי כי הם שמותיו המפורשים של דער נסתר, ולא זכרתי, היכן קראתי, לא היה בידי להועיל.

הלכך פניתי לברוך קרוא (קרופניק), שהיה כמעט בן-גילו של הסופר, הנידון לנו, והיה בקי במערכת המעשים והאישים בברדיצ'ב, והכירו שם, כשם שהכירו לימים בברלין, והתרועע עמו, והוא, אמנם, טען, כי דער נסתר כתוב כתב עברית ואף דיבר בה, וסימנך שהיה משתף את עצמו בזימוני העברים בברלין. וזאת לדעת, כי ברוך קרוא מקנאי העברית היה, אך הבחנתו בניביה של יידיש בוולין, פודוליה ואוקראינה היתה חדה ודקה להפליא, ועמד לי בכמה וכמה פרטים, שהתקשיתי בהם בכתבי דער נסתר. כששאלתי, כי אם, אמנם, כהשערתי היא, וכתבתו העברית של דער נסתר אינה השערה בלבד, היכא תמצוי, שנתן לה ללשון העברית ספר-כריתות, ומתי נתנה, הרמיזוני על שני פתחי-תשובה: או שנסיונותיו העבריים נדחו בידי עורך או עורכים, או שכתבתו העברית היתה בעיני עצמו קלושה מכתבתו יידיש, ובינתיים באה מריבת הלשונות בימים ההם והכריעה. וכדי להסביר לי פסוקו, סיפר לי, כי לאחר וועידת הלשון בטשרנוביץ והחלטותיה, חבט ח"נ ביאליק באגרופו על השולחן ואמר: חסל סידור כתיבה ביידיש. אמרתי לו: ביאליק שפיקח היה, כלום לא ידע כי גם י"ל פרץ יש לו אגרופ ויש לו שולחן? אמר: וודאי וודאי, אלא שאיני יודע אם חבט בו, אבל אם הוא לא חבט, אחרים חבטו, ודער נסתר בכללם.

ב

הארכתי בזה, כדי להראות, כיצד נראה הדבר בעיני הקרובים במקום ובזמן, וכדי להדגיש, כי מציאת הקונטרס יש בה כדי יתד להיאחזו בה בסבך השאלה הנידונית. וראשית האחיזה בדיקתו של הקונטרס גופו: כל עצמו בן עשרים-וארבעה עמודים, והכתובת בשערו: פרחי נוער, יש בה אולי כדי להעיר, כי שירים קדומים הם לו, אף קצתם מצויינים בהם תאריכים — תרס"ב, תרס"ג — ואם תאריכי החיבור הם, הרי מחברם עמד בשנה ה"ח או ה"ט של ימי חיו, ואולי מותר לשער, כי גם שאר השירים גילם בערך כך, וביותר שניכרים הבדלי השגה, התלויים בענין, ביניהם, אך אין ניכרים הבדלי הישג, התלויים בבניין, ביניהם. מכלל הסימנים האחרים, שמחוצה לשיר הפתיחה, שהילוך הקולמוס הוא בו עבה במקצת, כל שאר השירים הילוך הקולמוס הוא בהם דק יותר, וניכר כי נכתבו או נעתקו בשעה אחת ובהעלם אחד. ואף זאת, בשער הותם המחבר שמו וחניכתו: פנחס כהנוביץ, ורושם את כתובתו ברוסית, ועניינה: ברדיצ'ב, לפנחס כהנוביץ, בלא נקיבת שם רחוב, ללמדך, כי לא נהג עוד — או: לא נהג פה — לחתום בפסידונים שלו, כשם שלא נהג עדיין לחתום בשם זולתו, כפי שנהג, כדברי קצת ביוגרפים שלו, במשך תריסר שנים. אבל כל אלה רמזים הם, שאינם יוצאים מכלל עצמם, כל עוד לא נתגלה מכתב-הלוואי שלו לנחום סוקולוב, העשוי ללמד, אימתי ולשם מה נשלח הקונטרס. אם מותר, בכל הזהירות המחוייבת, לומר דבר-השערה, הייתי אומר, כי הקונטרס נשלח לשם פרסום, אולי ל"הצפירה", ובשנה שבה ניתנה בה הוספת-ספרות מאוירת, היא שנת 1904, ואין בידנו להכריע על מה ראה העורך שלא לקרב את המחבר ושיריו ולפרסמם. והרי לא היה מכלל המחמירים, ושירים שפירסם, וגם משל עצמו, לא העידו על קפדנות יתירה, והיה מסביר פנים לא בלבד לישן אלא אף לחדש. אולם לא נעלים, כי אפשר שרושם של השירים היה כרושמו של חדש מדי, כי אם, אמנם, נרחיק את עצמנו אל הימים ההם ואווירתם, לא נוכל שלא לראות את צד ההפתעה שבשירים האלה, והיא

הפתעה רבת-פנים. כדי לעמוד על כך, עלינו לקבוע, כי גבול הדיון הוא בין שנות תרס"ב-תרס"ג וקירבתן לבין שנת תרס"ז וקירבתה, שבה הופיע בכור ספריו של דער נסתר: "געדאנקען און מאַטיווען", ובריווח זמנים זה בא עיקר דרכו בבחירת לשון כתיבתו על הכרעתו. והקביעה הזאת נמשכת לה חברתה: מה היה בימים ההם רכושה המכונס של שירת העברים במזל חידושה, שעשויה היתה להיות לו לסופרנו לעינים — קדם ש' טשרניחובסקי בקובצו "חזיונות ומנגינות" (תרנ"ט); לאחריו בא בכור ספריו של ח"ג ביאליק "שירים" (תרס"ב), שנה לאחריה יצא בכור קבציו של יעקב כהן (תרס"ג), ונסמך לו חברו (תרס"ד); ושנה לאחריה יצא בכור קבציו של יעקב שטיינברג (תרס"ה), ואילו זלמן שניאור, בכור ספרי שיריו יצא באותה שנה עצמה, שבה יצא בכור ספריו של דער נסתר (תרס"ז). וראוי ליתן את הדעת על השלישייה של משוררי העברים שהזכרנו, זו שביאליק קידמה במלוא חום התפעלותו במסתו הנודעת: "שירתנו הצעירה" (תרס"ח), כדי לראות, מה מועט הבדל הגיל שבינם לבין דער נסתר — יעקב כהן היה גדול ממנו בשלוש שנים; יעקב שטיינברג היה צעיר ממנו בשלוש שנים; זלמן שניאור היה צעיר ממנו בשנתיים.

ולא הבלטנו את קירבת הגילים, אלא כדי להקשות, מה היה, אילו דער נסתר היה זוכה, כמותם, לראשית כינוס שירתו העברית ופרסומה בקירבת השעה ההיא, כלומר אילו הסטאָרט שלו לא היה מעוכב, האם היה מחזיק צעד עמהם או בסמוך להם, או לאו. והנה נאמר, כי לאחר עיון וניתוח מפורט, אין אנו יכולים שלא לפסוק: הן, באופן שעיקוב פירסומו, שהשפיע כפי שהשפיע על ההמשך, קיפח לה לספרותנו אפשרות מיוחדת של יצירה כפולת-לשון, בין היתה נמשכת עד תחנת-מיפנה, כפי שמצינו לו ליעקב שטיינברג, שעם עלייתו לארצנו שוב לא נזקק, או כמעט שלא נזקק, לה ללשון יידיש, בין היתה נמשכת והולכת, כפי שמצינו לו לזלמן שניאור, שטיפח את כפל-הלשון עד אחריתו. וודאי, כי שנים דוגמות אלו יש בהן ללמד, כי הרבה ביוגרפיה עושה, באופן שהשאלה, מה היה עליו על יעקב שטיינברג, אלולא היה בימי העלייה השנייה בא לארצנו, ומה היה עליו על שניאור, אילו גם הוא בא אז אליה, היא כשדה-ניחושים, שפניו לכאן ולכאן, שהרי יעקב שטיינברג אינו היחיד, שעלייתו להכא הכריעה לצד יחידות-הלשון שלו, וכמותו כדוד שמעונוביץ, ש"י עגנון, אשר ברש, כשם ששניאור אינו היחיד, ששיבתו התם הכריעה לצד כפילות-הלשון שלו, ודוגמה מאוחרת אך מובהקת תוכיה — הלא היא דוגמת אהרן צייטלין, שהעלייה להכא היתה לו כאפיזודה. אכן, לא נטיל, לתוך הניחושים, יתר על השאלה, מה היה עליו על דער נסתר, אילו פרסום קונטרסו בא בשעתו, את השאלה, מה היה עליו, אילו דרכו בחיים הולכתו להכא, אך זאת נאמר, כי אין זו שאלה בטלה מכל וכל, שהרי היא עשויה היתה שתתעורר קודם, גם עם מקרא הקטעים שניצלו מחלק מאוחר של "בית משבר" ונדפסו ב"סאָוועטיש היימלאַנד"; גם עם מחקריו של חנא שמרוק על מערכת היחוסים שבין דער נסתר לבין ידידו ל' שפאל, איש העלייה השנייה; ובייחוד עתה עם שירו, הכלול בקונטרס שלפנינו, שיר הקריאה והעידוד למערכה, ובו הבית האמצעי לאמור: "ובכן חושה טוסי, שמה / שם נלחמים ביד רמה / במסירת נפש גבורינו / בעד עמנו ובעד ארצנו", ובית-הסיום לאמור: "ובכן... חיש, חיש הלאה שמה / במסירת נפש וביד רמה / שם אלחם עם שונאינו / בעד עמנו ובעד חפשונו!!". עם כל רישום ההשפעה

של שיר-עם מחוץ, הניכר גם בשיר אחר שבקונטרס, בולט חותם-הזיקה, לבית ומבית, בית-ישראל.

ג

אפס, נטוש, לעת-עתה, את שדה-הניחושים, ונבדוק את שלפנינו, ואלו שני הנתונים, על מלוא ההפגל של הדיספרופורציה שביניהם — מזה מערכת יצירתו בידיש, שהיא כשלשלת הרים גדולים וחבורים, ומזה מערכונת יצירתו בעברית, שהיא כגבשושית קטנה ויתומה, כשהמערכה בוקעת שער רחב להערכת יכול על גמר-בישולו, בעוד שהמערכונת פותחת אך פישפש צר לשיעור הגרעין על בצבוץ-מיוצעו. אבל מי שיִטרח על השוואה בין שירת-ראשית זו לבין שירת-ראשית של בני גילו ומעלתו, בעודה גרעין גם היא, לא זו בלבד שלא יוכל להכחיש בערכו ולפסוק, שאינו דומה או מתדמה לשלהם, אלא יהא חייב להודות בייחודו השונה משלהם.

וכבר שיר-הפתיחה הוא בנותן-ציון: אם למתכונתו, הרי זה סוג של טרילוט שחידשו (מעשה-תחרות עם לייב יפה) שאול טשרניחובסקי; אם למזגו — הרי הוא שיר-משובה, חניני וקל; ולא עוד אפילו השורה הראשונה היא בנותן-ציון: שילוב התיבה הארמית, שכבר ידענו שימושה לצד ההומור (יל"ג, פרישמן), אך יותרת חן לה בראש השיר; והיא אף בפתיחתא לדרכי השימוש ביסוד הארמי, הזרויים גם בשירי הקונטרס האחרים, והיא שימוש שחמשה טעמים לו: ראשית השעשוע שבהגדרת החורף, שתחילת כינויו: הממרה השב, והמשך-כינויו: זקן ממרה; לאמור: המשורר מקדים את החידוש לשיגרה; ושנית, השחוק באותיות השורש: שוב — תחילה בשי"ן שמאל (שב — סב) ובסמוך בשי"ן ימין (שב — חזר), ותוספת הגיוון בשורש הדומה (שובבים); שלישית, שימוש בצורות נדירות, אם בבנין נפעל: הברו, אם בבנין פיעל: שפע; רביעית, שאילה מלשון הדיבור: חטפו (כאפטס — מהרו, הזדרזו), שבבואה אחרי תיבה מליצית — לא השמש ולא החמה, ששימושם היה באפשר, לפי המשקל, אלא החרסה — הרי יסודות לשון רחוקים בציפופם; חמישית, התריוה, הנמשכת לא למראה-עין על דקדוקו אלא למשמע אוון על רוויחותו (השב — שב — שרף). בסיכמו של דבר: גירסת-שיר ועירה, שכל עצמה שמונה שורות בלבד, אך צא וראה, כמה אמצעים נתלכדו בה, ובין יגיעתו בזה היתה מרובה בין היתה מועטת, הרי היא מעלה נועם-הרושם: כביכול רוב האמצעים באפס יד נתלכדו.

שונה ממנו השיר שלאחריו, שיר הגות קל, הבנוי כדבר וניגודו, מלחמת שני היצרים, כשהיצר האחד, המדבר על עבודה שסופה שכר העובד וזכרו, לשונו לשון קריאה, כראוי למעשה עידוד, ואילו היצר האחר, המדבר על העבודה שסופה אפס-שכר העובד ושיכתתו, לשונו לשון לחישה, כראוי למעשה אזהרה; וכאן וכאן המשורר חוזר על אותם המלים והחרוזים — אם חרוזים ממש: מחר — שכר; אם חרוזים דקדוקיים; בפי היצר האחד: שמות עצם (לאומתך — יבבתך), בפי היצר האחר: פעלים (שקדמוך — ישכחוך). ואף שינויים אחרים טעונים תשומת דעת — בפי היצר האחד: "לעולם תעבוד לי האמינה", בפי היצר האחר: "לעולם תעבוד, ושמעני", ואף עתה ההבדל כהבדל בין עידוד לבין אזהרה. וכן עניין זכרי כתובים או שבריהם ("לפעלתך יש, יש שכר!"); "בשיר העתיד שאז ישיר" — ואמנם המדרש דרש לשון עתיד שבשירת-הים לעתיד לבוא), ואף עניין מיני המקבילות שנתערבו

בהם ("ברוב ימים, במשך דורות", "שכבר נשום [= שכתו אותם], אנד זכרם") ואחרון אחרון הדגש-משמע ("בשיר העתיד שאז ישיר / המשורר לאמתך / לטוב וזכר בו גם אתה / בו תצלצל גם יבבתך"), ותיבה אחרונה כוכב לה ובשולי העמוד גרשם: יבבה — nota כנראה בהוראת-היסוד של כלומר תו של מוסיקה, ואפשר נצטרף לו עניין תרועה — שלוש יבבות, במשמע סטאקאטו, והפועל המשמשה, המעמיד את קול היבבה כצלצול, מפקיעו מהוראתו המצויה, לשון יללה, כפי שהוא מקובל בקינה ובשירה.

ואם שני השירים האלה שיעורם מועט, הרי השיר הבא אחריהם, "גן העדן", שיעורו מרובה וממילא אמצעיו מרובים, מהם שכבר ראינו שימושם. הרי, למשל, השכנות הצפופה של לשון-המקרא וניבי-אדם, הן מדפי הגמרא הן מדפי ספר הזהר ("נמריאה רם מעלה נרקיע / לעילא, הי צפי נא וחזי"; "גף רוח לט [=לאט] ינחם מרחוק / מהתם לעלמא הדין"; "שטים ודאים [=הואים] ישר, אט, חרש / בלי אושה, זוגות טן-דו, / שמעי, הם דובבים קראים אלינו / עפרים, אלינו אתו!" [=בואו]; "שם מוצא לעז וליפעה / הדיקנא קדמא תשתובב"; וניתן להוסיף); וכך השימוש של מיני שחוק (כגון: "וללוע השמש האסור שם / ניתנה ראשונה התרה, / ויזר, וימטר זיו, זהר / ויקרא בכורי הנהרה"). ויפות לכאן שתי הערות — הערה ראשונה: המשורר הוציא לשון איסור והתרה מחוקתו בהלכה ותולאו בחזיון טבע, וקדם במעשה שעשוע זה לטשרניחובסקי, המסתייע בפואימה מאוחרת בלשון: התרת נשיקה, וכדומה; הערה אחרונה: צפיפות הזימון של הנעלה וחילופו כתכונת השמש, שפליטת לועו, כפליטת נחיריים ופה (ויזהר — ויקרא). ודין להעיר על שימוש שלא כהלכתו, שנשתגר לימים בלשוננו, וביחוד בדיבורה, עד שעקירתו קשה: "הגבושם בין כל לאום", כשהוראת תיבת מאום (וכן אף הוראת כלום) אינה כהלכתה, כלומר: דבר-מה, משהו (=עפעס) אלא: לא-דבר, אפס (=גאָרנישט). אבל לשנים נקרא בשירו: "אָהרן אַ תפילה זיך / און אַ וואונש נאָך שום, / פון קיין מאַמע-שעהן / נאָך קיין ברכה נישט" ("געזאָנג און געבעט", 1912, עמ' 34), ומתוך הקונטקסט ברור כי תיבת שום פירושה משהו (=עפעס). וכן ראה צורה עברית לצורה ארמית, שניקודה הוא וקמץ; והנה אף שימוש בדרך הקיצור של הפייטנים והוא שימוש לשם חרוז: "ויירא האדם אזי מלגשת / ברק להט החרב כי חז / לא נלחם, לא נאבק, דום נכנע, / סר עזו, מך רוחו העז; גם פחד... כי ערב, כי גוע / היום וצל אפל כי את / נע, זע מרך שקשוק גף עדין / עליו שפי כי רפרף וגו'". עירבוב היסודות הרהוקים, שהגדרת הטרוגניה חופפת ממש, ודרך מוזגתם, שאינה נפטרת מרושמה של גרוטסקה, בא על הבטו בבית שלאחריו: "קיללו אלהים: ארוך תהיה! / האדם, היה נד ונע / סחור סחור, לגן עדני לא תקרב / דא חלקך, לעלם, דא דא!". אם נצרף מה שירד עלינו בשני הבתים הקודמים ונוסף לו בבית השלישי עתה — גם לשון הכתוב: "נע ונד תהיה בארץ", גם לשון חז"ל: "אסור משום לך לך; אמרי: נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב" (שבת י"ג ע"א ועוד), ונגיח שיזור של כחוט-צדין — השינוי המצוי בלשון רבנים: "סחור סחור לחרמא בל תקרב", וענין כרם שיפול בו, בלשון דיבור, לשון גן, דהיינו: ויינגארטן, המאכלס כמה וכמה שירי-עם, שבהם לא ירחק מהוראת גן-עדן, וראינו

מלוא-שיפעה של תרכובת היסודות. ואגב, ראייה לרישומו של משל חז"ל הנוצר (סחור סחור) אתה מוצא בהמשך דברי המשורר על האדם המגורש מעדנו: "מני או [...] / והאדם לא הפסיק מלסחור / ובכל קצוי תבל לנדד".

הארוך שבשירי-הקונטרס הוא השיר הקרוי אידיליה, והוא רפה מקודמיו וניכר בו גרר-רושמה של קריאתו בשירת ההשכלה או שירת המעבר שבינה לבין בתי-השיר של מ"צ מאנה, אהרן רוזנפלד ודומיו, אך גם עתה נמשכת העין לזיוני-לשון על עירובם (וראה, למשל, הבית: "מעלות גרה אט בהמות / שיות תחפשנה, / הגות, בטות, פונות מטה / מעלה תטפסנה" — לשון בהמות כדרך לשון הדיבור: פרות; לשון: הוגות, בוטות לשון קולות ופליטתם, באופן שדבר הכתוב "יש בוטה כמדקרות חרב", אינו מתפרש כמשובש: דוקרות, אלא כמתוקן: מבטא, מביע). ומהרחבות הבניין ראה תחת בניין פיעל המצוי בניין הפעיל ("ואם תקפני השממון / חלילי יחלצני / אחליל, אשכח כל העולם"). וכן חידושי-ציורפים ("אצלל, אטבע או ואשחה / האח, בנהר-די-גיל", הוא כמובן, על משקל: נהר-די-נור).

ד

המתפתה לבחון, מה בין שירת הקונטרס לבין שירת בכור ספריו, "געדאנקען און מאטיוון (תרס"ו), לא כל שכן חברו, שבא אחריו, "געזאנג און געבעט" (תרע"ג), חייב להודות בהפרש הגדול של רמה ומעלה, ששירתו העברית, כפי שהקונטרס משקפה, אינה מגעת לשירתו בידיש, כפי שמשקפים אותו שני ספריו אלה, אבל ניתן לראות כהפרש הזה ממש למי שדרכו הפוכה היתה, ראשיתו — יידיש, והמשו וסופו — עברית. כוונתנו לש"י עגנון, שביכורי הפרווה שלו מראים בפירוש פרופורציה הפוכה: בסיפוריו הראשונים, החלקה היידיש מעולה מכל הבחינות על חלקתו העברית, באופן שהחלקה הראשונה יש בה כדי להנבא לאחריתו הגדולה, מה שאין כן חלקתו העברית, שעל פיה קשה לשער, כי ש"י טשאטשקס סופו ש"י עגנון, וכבר ניסיתי להעמיד על סודה של הדיאלקטיקה הזאת. אכן, בדומה לכך ניתן לומר כי על-פי הקונטרס שלפנינו קשה לשער, כי פנחס כהנוביץ סופו דער נסתר, כפי שהוא מתגלה לימים, בשירתו שאינה מרומו, כהיות הפרווה שלו. אבל במקרה טשאטשקס אנו יודעים בבירור, אימתי נכתבו סיפוריו הראשונים, בין בידיש בין בעברית, וניתן לנו להקביל מה היתה רמת עשייתו בשתי הלשונות באותה שעה עצמה (בין תרס"ד לבין תרס"ט) — והריני מרחיב בזה את הדיבור במבואי לכינוס חיבוריו של ש"י טשאטשקס שכתבם במקורם בידיש, והיוצאים ככל הקרוב, לאור — מה שאין כן מקרה פנחס כהנוביץ, שאין אפשרות הקבלה כזאת ניתנת בידנו ואין אנו יכולים לקבוע, האם הקפיצה הגדולה כלפי מעלה, כפי שאנו מוצאים אותה ב"געדאנקען און מאטיוון" חלה בימי חיבורם של השירים שלפנינו, או לאחריהם, מלבד מה שברור, כי ריוח הזמן אינו גדול ביותר — שהרי בין תרס"ב או תרס"ג לבין תרס"ו או תרס"ז אין אלא שנים מעטות.

והשלמת דיוננו בקונטרס נותנת, שנתעורר על שני שירים ארוטיים, אחד אחד בן שני בתים: השיר האחד שהאהובה — לבה נמשל בו כגן והמשל מתפשט על פני בית-הפתיחה (ערוגה — שדיים; ורדים — שפתיים; שושנים — לחיים; המעין —

עניינים). השיר האחר שהאהובה נמשלת כבית המקדש והמשל מתפשט על בית-הפתיחה (הארון — הלב; הלוחות — השדיים; הפרוכת — המצח; הכרובים — העיניים; הכנפיים — העפעפיים), וההבדל בין משל למשל, הוא בבת-הסיום, שעניינם האהב: בשיר הראשון הוא המשורר הבושש לבוא; בשיר האחרון הוא הכהן שאיננו; וכל שהעמיק בשפונותיו של דער נסתר לא יתעלם משני תסביכיו — המשורר והכהן, וגדול התסביך האחרון מן התסביך הראשון. וזאת לזכור: הארוטיזציה של בגדי-הכהונה אינה אלא גלגול של הקוסמיזציה שלהם, החל בפרקו של בן סירא על גדול אחיו ותפארת עמו, שמעון בן יוחנן הכהן, וכלה בפיוט כאהל הנמתח בד מעלה מראה כהן, שאמירתו במוסף ליום כיפור. אבל בזה אנו מתעוררים על השאלה: מה חוטים מוליכים בגלוי ובסתור מענייני קונטרסו לענייני ספריו, והוא עניין גדול לענות בו, ונסתפק ברמיזה: צא וראה, מה בין השיר המוקדם על גן-העדן ובריאת האדם וגורלו לבין מסת הפרווה האדירה שלו, שהעניין הזה הוא נושאו, על מצעו ורקעו, ומדוד את המרחק שבין השיר הקליל לבין המסה החמורה, וידעת משהו מסודה של סגולה ותגבורתה.

ובאחרונה שאלת השאלות: אם אמנם נסתם, עם הקונטרס, מבועו העברי של דער נסתר ולא היה לו המשך, מה היה על כל עושרה של הלשון העברית ורבדיה, שנצברו בו ולא באו על ביטויים? והתשובה לה: העושר הזה זרם, ברוב נתיבות ושבילים, לתוך מעיינו היידי, שהתגבר והלך, והיא פרשה שראוי להדרש לה, ובכוא שעתה נחרום גם אנו תרומת-מה בשתי סוגיות: סוגיה אחת הוא ביאור שמו של הרומן הגדול שלו "בית משבר", על מקורותיו וגלגוליו, שהם עולם שלם; סוגיה אחרת הם מישקעי הטייטש, השאולים לו ובייחוד המקוריים שלו, בכתביו.

ירושלים, סיון תשל"ו

פרחי נער

לי נדמה: האביב וכל אפרייהו –
– בת צחוק של הממרה השב
החרף שחלף כאמר: "שוכבים,
התהוללו, התהוללו! מיד אני שב!"

ויצוה בהתול הנקן הממרה:
זמירות, עפרונים! אילנות, צוף ושךף!
הברו, רקיעים! אור שפע החרסה!
חטפו פזו! כי מיד אני שב!

יצרים

יצר אחד קורא לי:
"עבוד היום, עבוד גם מחר.
"לעולם תעבוד לי האמינה:
"... לפעלתך יש, יש שךר!"

"בשיר העתיד שאז ישיר
"המשרר לאמתך,
"לטוב תזכר בו גם אתה,
"בו תצלצל גם יבכתך!"

ויצר שני לוחש לי:
"עבוד היום, עבוד גם מחר,
"לעולם תעבוד, ושמעני:
"גם לא תחלם אודת שךר!"

"ברוב ימים, במשך דרות
"כראשונים שקדמוך,
"שךבר נשום, אבד זכרם,
"כך גם אותך ישכחוף!"

גן העדן

על אברות שירת, שושנה!
 טפסי נא, נמרי נא, עלי!
 נמריאה, רם מעלה נרקיעה! ---
 לעילא, הי צפי נא וחזי: -

תלישות עננים שקופים נעננים,
 הוד להם, לבנה כלשן
 גף רוח לט ינחם מרחוק,
 מהתם לעלמא הדין.

שטים ודאים ישר, אט, הרש
 בלי אנשה, זוגות טן-דו.
 שמעי, הם דבכים קראים אלינו:
 "עפרים, אלינו אתו!"

אלימו!! שם חפשי אשקה,
 אטבילך בדכני נשיות,
 אעמיר לטיפות, תביקות אכבירה
 ככתוב באגדות עתיקות.

עלית? הי שאונו, עננים למקום
 שם מוצא לעז ולפעה.
 הדיקנא קדמאה תשתובב
 עוד חפשית בגלוי, אי-לופה.

ובערקי היצורים דם רענן עוד
 נול, ויסער דם מאנה,
 השעבוד יתעבו; נאזרים
 באמץ, בעז ובנאנה.

ונשמת הבריאה שם - חרות,
 חיותה - משובה ומאנה,
 ומכל רטט, זיו, נדנוד, העניה
 נדף חדנה, צוף אהבה.

וְחֶסֶד וְאֵימָן הֵגוּ עוֹד וְתוֹרָה,
בְּעֵתָהּ, מִלֵּהֲזִכִּיר הִס! מוֹרָא,
אֵין בְּרִיבָה, אֵין צוּי, אָף שְׁנֵי
כָּאז, כְּקִדְמֵי מִתְּנֵי-תוֹרָה.

בְּנִבְכֵי נְעִימַת תַּעֲלַמַת הַמְּרַחֵק
שֶׁם יֵאבֵד וַיִּחְלַשׁ, גּוֹעַ
הַמְּבַט. וְבוֹ צִלְצוֹל יֶאֱפֵס,
יִגְמָא, בּוֹ צִלְל טְבַע –

בְּמֶרְחֵק הִלְזוּ עֵינַי הַיֵּטֵב,
יִפְתִּי, הַתְּחִיזֵי שֶׁם תֵּל?
דְּעִי, זֶה מַעֲנַת-אֱלֹהֵי-קִדְמֵי,
זְבוּל מִחֲלֵל כָּל; אַרְיָאֵל.

וּפְרָכּוּס הַחַיִּית, רַף רָגֶשׁ,
חוּשׁ, חֵם הָאֲבִינָה.
אֶת גְּלָמֵי בְּרֵאשִׁית שֶׁם תְּקַפּוּ,
חֲלָפוּם רֵאשׁוֹנָה.

וּלְלוֹעַ הַשָּׁמֶשׁ הָאֲסוּר שֶׁם
נִתְּנָה רֵאשׁוֹנָה הַתְּרָה,
נִזְהָר, וַיִּמְטֵר נִזְ, זֶהר,
נִקְא כְּפוּרֵי הַנְּהָרָה.

רַף קִדְשָׁהּ, זִוְהָמָא, עֲנֻקִים, יְבַחוּשִׁים
הַגְּבוּל שֶׁם בֵּין כָּל לְמֵאוּם,
וּכְצִעְדוֹ עָלַי תַּהוּ, הָאֲנִן צִעַד
רֵאשׁוֹנָה מִשֶּׁם הַיְקוּם.

גַּן פְּלֵאוֹת, גַּן הַעֲדָן זִוְהֵי,
מְקוֹר קֶסֶמִים, וּפְלֵאֵי-רְזוֹ אוֹצָר,
אֶפִּיק מַעֲיֵן-הַנְּשִׁמוֹת, שֶׁם הוּא.
הָאֲדָם הָרֵאשׁוֹן בּוֹ נוֹצָר!

שֶׁם נוֹצָר וּמִיּוֹם אֵל יוֹם גְּדֵל,
גְּבַר חֲזָלִים וַיִּחְלַם וַיִּיף
חֵם-יָהּ, דָּם גִּעַשׁ בְּשִׁרְיָיו
וְשִׁיר עֲלֹת הַחַיִּים בְּפִיו.

שם נוצר לו דבר אדני:
 "בני, כל טובי לפניך ראה!
 "אין פרגוד, אין שבכה, עוף חפשי
 "בני, בן-חורין היה!"

"בניא, עלי רכסים, בחרשה,
 "בין כפים, לעפר לך דמה!
 "ממגד פדי עץ החיים שבע
 "שמח, רן נחיה, בני, ונחיה!"

הקשיב האדם ויחל לפלג
 בשטפי החיים בכל עו
 ויחי כלו תאונה, הנאה
 וישר שיר: "חיה", "היות".

בו לשפל ברך, לנעדרי האמץ,
 מענקי רם חסן לא חת ולא זע;
 שעבוד, הכנעה, טיב כבל, אסור
 עוד מוחו לית תפיס אן דא.

לבו שט, צף, ברך נחת, נעם,
 ליום עברות, לא חש ליום רע,
 בן "בנה", רק בהנה לא חדר,
 לא צפה לעתיד ל"בא".

אף הזמן כי ממצולות "אי-עת"
 סב, סר, רק קדימה, שט, שט,
 זו ערב, את צפד ויום בהדיה
 לילה כבר נשק לא מעט.

ניטוש האדם מצנות מחללו
 ועל מגד עץ-חיים, עץ-נה
 בכר עץ דעת זו מיצו הקנהה
 והרעיל התבל ומלאה.

מיד ני... ניגרש האדם,
 העולם כמו אפס בעדו
 אין חפשת הכרים, רחבת הסלעים,
 משובת ערבות, חירות הנאי.

ניג'רש האָדעם... אָז כַּרֹּבִים
 העמדו על יד שער הגן
 התחלחל, — כי חרבות בידיהם,
 השתומם, כי מה זה לא בן.

נירא האָדעם אַזוי מלגשת
 ברק להט תִּחַרֵּב כי חז
 לא נלחם לא נאָבֵק דֵּם וְכֹנֵע
 סָר עֲזוּ מִן רוּחוֹ הָעִז.

גַּם פָּחַד... כִּי עָרַב, כִּי גִנֵּע
 הַיּוֹם וְצַל אֶפֶל כִּי אֵת,
 נַע, נַע מִרֹד שְׁקִשׁוּק גַּף עֲדִין
 עֲלִיו שָׁפִי כִי רִפְרָף וְגוּ.

קָלְלוּ אֱלֹהִים: "אָרוּר תִּהְיֶה!
 "הָאָדָם, הִיָּה גַד וְנֵע.
 "סָחֹר סָחֹר, לִגְן עֲדִין לֹא תִקְרַב
 "דָּא חִלְקָה לְעֵלָם, דָּא דָּא!

נִילֵךְ מַעֲרָבָה לִישִׁימוֹן,
 תַּעֲזֶה נִיהִי נַע וְגַד
 רַעַם בְּאֲזִינוֹ: "עָבוּר, סַע, בְּנִרְמָה!
 מַדִּי נַח כְּשֹׁנֵפֶשׁ כְּמַעֲט.

נִידֵד, אָן? לָמָּה? בְּלִי דַעַת —
 אֲשֶׁן חֲדָה, בְּעֵתִיד לֹא אֹר,
 נִיבֵךְ אִז רֵאשׁוּנָה הָאָדָם.
 וְהַבְּכִיָּה מִכָּאן לְדוֹר דוֹר...

מִנִּי אִז אֶלְפֵי דוֹרוֹת נְגוּזוּ,
 גִּסְחָפוּ, בְּלַעַתֵּם תְּהוּם עַד
 מִנִּי אִז כְּמָה הִלְכוּ לְאֲבוּד,
 לְטִמְיוֹן עִז, כִּחַ לְשֵׁד.

וְהָאָדָם לֹא הִפְסִיק מִלְסָחֹר,
 בְּכָל קִצְנֵי חֶבֶל לְנֵדֵד
 דִּכְאֹתוֹ תִּתְגַּדֵּה, וְיִשְׁכַּח
 מִשְׁמַעוֹת־טִיב־חֵיידֵךְ שׁוֹט.

פרחי נער

ולא זכר האדם... נישכח
 מעונו, גן עדנו מאז
 אין נהה, אף כי מתגעגע
 להדר העבר, לתור פו.

אך יש אשר בלב-יחידיו סגלה
 בקיץ ה"היה" חשי, דם
 וינאה, וישנה, אליו עד ערבים,
 מתגעגעים בצוון רגשות חם.

ולבם בל עמם באשר הם שם
 יתפרץ לונה שלי, תם
 ועל עב קל בחשק יעטו להתם
 כמונו, לדומא היום.

סוף בחורף תרס"ג

א די ליה

הצָהַר, הִבְהִיק נָא, הַשְׁמֵשׁ!
פְּכִי נָא הַבָּאָר!
עֲתֵר צְצוּף סִיסִים, דְּרוּרִים!
פְּלַחְנָה הָאֵיר!
פְּלַחְנָה הָאֵיר!

עִם הַפְּרָחִים, עִם הַקָּמָה
הַמְתִּיק סוּד, וְפִיר!
חֲשָׂאִי, חֲשָׂאִי נָא רְגֻשׁוֹתַי!
נָא אֲדַבְּרָה שִׁיר!

תוֹךְ הַדְּשָׂאִים לֹט אֲשַׁבֵּה,
אֲחוֹ שְׁמֵי אֱלֹהִים,
אֲשׁוּר עֲבִים אֵיךְ יִרְתְּקוּ
שָׁמָּה בְּגִבּוֹת.

אֲשַׁמַּע הַמִּית מִי הַפְּלֹג
הַרְחֵק שָׁם יִרְמוּ,
אֲזִין לַחֹשׁ עֲצֵי חֲרָשָׁה
שֶׁקֶט קֵט יִהְיוּ.

עַל הַגְּבֻעָה פֹּה מִמּוֹלִי
עֲדָרֵי שְׁלֵי סוּבָב,
זֶה יִפְשֵׁל, זֶה יִכְרַכֵּר,
זֶה לְעֲצָמוֹ דוּכָב.

מַעֲלוֹת גְּרָה אֵט הַבְּהֻמוֹת,
שִׁוֹת תַּחֲפֻשָׁנָה,
הַגּוֹת, בְּטוֹת, פּוֹנוֹת מָטָה
מַעֲלָה תַּטְפֻסָּנָה.

וּמַה־טוֹב לִי אֲזוֹ הַרְעָה!
לְבִי יְרוּץ, יִשְׁיֵשׁ.
אֲנִי, אֲשַׁכַּב בֵּין הַפְּרָחִים,
אֲשַׁאף רֵיחַ עֵסִים.

וְאִם תִּקְפְּנֵי הַשְּׁמָמוֹן
 חֲלִילִי יִחְלַצְנִי.
 אֲחִיל אֲשַׁכַּח כָּל הָעוֹלָם,
 גַּם אִם "יֵשׁ" הַנְּנִי.

אִז גּוֹ-עֲדוֹן לִי הָעוֹלָם
 אֲשׁוּרֵנוּ בְּעֵלִיל.
 אֲצִלֵּל, אֲטַבֵּעַ אִז וְאֲשַׁחַה
 הָאֵחָ, בְּנִהַר דִּי-גִיל.

וּמִוֹרְדִים לַחַיִּים, רַכִּים,
 וּמַעֲשֵׂבֵי בָשָׂם,
 עִם נִצְנֵי מוֹר וְכַרְכָּם,
 עִם זְלוּלֵי רֹתֵם.

זֶר תִּפְאָרָה, זֶר עֲדוּנִים
 אֲקַלַּע בְּלִי הָרֶף.
 אֲעַנְדְנָה, עֵת עֲלִיזָה
 תִּקְדַּמְנִי עָרֵב.

עֵת אֲתַנְהֵל אֵט יִנַּע
 צִעוּד קְרוֹב לְהַעִיר
 וְשׁוֹלְמִית עִם בְּנוֹת-גִּילָה
 תִּקְבְּלוּנִי בְּקוֹל שִׁיר –

תִּרְכִּין רֵאשָׁה אֲעַנְדְנָה,
 תִּפְל בְּזִרְעוֹתֵי
 אֲלֻטְפָנָה, וּלְחֵייהָ
 אֲרֻטִּיב בְּנִשְׁיָקוֹתֵי.

לִי הִרְעָה אִז מִי יִשְׁנָה!
 אֲעוּף אִז גְּבוּהָ!
 לֹא אֲקַנֵּא אִז בְּרוֹן!
 אֲנוּד אִז לְשׁוּעָ!

* *
*

... "הלא הבטחת? זכר נדרת!...
- הני חכמי התרי אותו.
"האמנם? כבר לא תשאני?
- היכפר בא על אחותו?!

"התאהבני רק כאחות?
- כאחות! היא תשובתי.
"ולא פעלם עלמה?
- לדאבונך ולהנתי!

* *
*

עת עיניך - שני נחשלי אש-יה לכה
מפעפעים עו זורמים.
עת עיניך - כהני אל אהבה רבה
תרומת זה תורמים. -

- עלי יעפעפו אז כל חטאות נעורי
כל מחשבות פגול בו
יכפרו כלה, כל טמאי הרהורי
ידעכו דם נדמי לי.

עת שפתיך - שני צבתי להב אש אוכלה
צורבים אל ולוחצים
עת שפתיך - שמנודי-חיים, רף, חן סלה
בטל של חסד רוחצים. -

- בחרם אנשקה. אזי אני כהיום נולדתי
זאת פעם שנית ועל נדך
ואני על מרות אלים שעבדתי
גם אקבל מרותך.

* * *
 גבורת-אל לי, הם עלומים
 כוחת רבים ועצומים,
 ומאמי אשא ברקה. -
 ממי אירא! - למערכה!

קמיע אתי מהורתי,
 הם הנשיקות מפלתי
 וברכת כהן - ממי אירא!
 אשחק לפחד חגית וגירא!

אמות? לא, כי אהיה אחוש:
 גוי - מוצק, בשרי - נחוש,
 לבי - סלע, חזי - כף! -
 לא אפל שדוד לא אדע כאב!

ואם גם אמות - לא בכדי:
 - באלפי חללים ובעיר-
 פגרים מתים אעלה לו -
 אך לא, לעת עתה עודני חי!

ובכן - חושה, סוסי, שמה.
 שם גלחמים ביד רמה
 במסירת נפש גבוריני
 בעד עמנו ובעד ארצנו!

לא אשא עול, לא אכפף גב,
 לא אקבל מרות - פקדה, צו,
 לא אהיה עבד, חי אדוני!
 כל עוד... כל עוד עודני חי!

ובכן... חיש, חיש הלאה שמה
 במסירת נפש וביד רמה.
 שם אלחם עם שונאינו
 בעד עמנו ובעד חפשונו!!

* * *

א

— לבדן גן-רטוב, גן רעגן!
 ערגותיו — שדיך,
 שפתיה — ורדיו, להניף — שושניו,
 עינותיו — עיניך.

— "אך מדוע פה בשש המשורר?
 "מכה הצמרת, שח, נוגה האמיר,
 "אבלים הסבכים, מר בוכים התלמים. —
 "יבוא וזמר ומירותיו הזמיר!"

ב

— את כלך בית מקדש! לבדך הארון,
 לוחותיו — שדיך,
 מצותך — פרכתו, עיניך — קרוביו,
 פניהם — עפעפיך.

— "אך למה אין בו — בכך מזבחו שמים:
 "אין מקדיב קרבנו, אין מקטיר לבנותו,
 "עולה אין מעלה, מנחה אין מגיש. —
 "יבוא הפהן ויכהן כהנתו!"

ל ע ב י מ

— "מאין באתם?"

— מלחות הדמים, מרטיבת הדמעות
 של עם עשוק, רצוף מדור,
 שבשכין על צנארו ובנפשו בכפו
 לא התיאש מלהלם: אור, דרור.

— "ולאן אתם הולכים?"
 — להשקות ולרדת ולהיביל הארץ
 הפרה רק ארס ורוש,
 שפראים יושביה, שוד, חמס בקרבה
 ובלבם לחלוטין אין רגש אנוש!

רעים

רע, תן כוס יין!
 מהעסיס, מהחמר;
 גשת "לחיים" ונגמר:
 כל החיים נמר!

מהעסיס, מהחמר
 שלשמת יכול;
 אחר נרקד "רקוד":
 כל החיים מחול!

שתה ושנה, עמית!
 נשיש אנו לעת עתה;
 לאתרים אל תדאגה:
 כל החיים אני נאתה!

עמית, גשת היום!
 גשת גם נשיט מחר;
 שמחה - היא החיים!
 זוהי כל השקר!

רע, הגש קינה!
 קינת צער, עלבון, קלמה; -
 נכה ונדמע דמע:
 כל החיים - דמעה!

נשכח עולם ושאונו!
 נשב דם בפנה;
 מרה נכה ונקונו:
 כל החיים - קינה!

ואם ראית איש שמח -
 בקהו, הגד לו.
 ואמר לו: "אמלל!
 חכה, גם שמשך ובוא!

ארץ מלחה הוא העולם.
 כל התבל - ציה,
 מעין אחד רק בו ישנו -
 הוא - מעין הבכיה!